

RELACJE O STANIE DIECEZJI TARNOWSKIEJ
Z LAT 1791—1863

WYDAŁ KS. BOLESŁAW KUMOR

(Dok.)

§ 8. Caput octavum. De populi moribus

Nr 1. Mores populi cura mea pastoralis commissi diversissimi observantur. Multi christianae pietati fervide student, atque bonis operibus incumbunt. Multi contra, pro dolor, dormiunt et languent, eorum etiam ex numero, qui ob generis ortum, educationis et muneris beneficium multitudini praelucere deberent optimo exemplo. Hos ego non verebar hortari, rogare, corrigere, nec absque successu, quod recentissimis imperatoris Francisci praescriptis maxime tribuendum est. Nondum omnimode reparata res est bella inter continua non nihil collapsa. Spero tamen fore, ut successive salutarem metam attingamus. Iam nunc dies dominici et festi suum in locis plerisque habent honorem et templa modestos Dei adoratores. Suus matrimonii sanctitatis redit honor, tunc turpiter vilipensus, quando in vicina Polonia viguit codex civilis Napoleonis.

[k. 8'] Nec dies abstinentiae et ieiunii iure suo iam non spoliatur. Qui contra religionem catholicam divinum officium, sacerdotum et sceptrum regum antehac impudenter debachabantur, obmutuerunt. Haec de primoribus.

Populum, quod attinet, religiosiorem humilioremque, abstinentiorem et obedientiorem vix quisquam videre se posse opinabitur, quam qui his in oris moratur. Divinis libenter officiis interest a mane saepe usque ad vesperras, sacramenta frequentat fervide, quoties se ei offert occasio, utinam debito semper cum ordine ac moderamine pio. Feriis sextis et sabbato strictissimo ieiunio plerique se macerant, maxime vero Quadragesimali Tempore, in vigiliis et Quatuor Temporibus non raro tota die nihil, nisi siccis tantum cibis utuntur, vel aqua solum vel pane vivunt: a lacteciniis abstinent una omnes, nonnisi lini duro oleo utentes. Continentiae leges violantur quidam, sed respectu tantae multitudinis in uno eodemque tugurio commorantis, non ita frequenter. Praecepta Domini quaecumque ad scientiam salutis spectant, libenter discunt, si accedere ob locorum distantiam ecclesiam et scholas adire non possunt, unus ab altero. Quae olim in hac regione rerum divinarum ignorantia obtinuisse dicitur, magnam partem. Deo propitio, disparuit, quod item

exiguum est Austriaci regiminis de Poloniae populis meritum iam diu contendentis, ut presbyteri excolantur in studiis, praesertim theologicis cum domi, tum Viennae et ut pro pueritia schola erigantur et ludi magistri formentur idonei.

Haec cum libenti animo referam ad bonorum omnium, imprimis vero ad Tuum solatium, Beatissime Pater Patrum, fidelium caput et Summe Pastor. Reticere tamen nolim esse duo vitia turpiter populum, cetera bonum, corruptio. Unum quidem in dies magis magisque sedula sacerdotum instructione [k. 9] eradicatur, scilicet iracundia, quae damna varia v.g. ignem admoverunt, tectis eorum a quibus se offensos aut multatos opinabantur; alterum autem flagitium apud rusticos nedum viros, sed et feminas deprehenditur, foeda crapula. Mali radix primaria haeret in vini cremati haustu amore nimio, quem fovere accendereque non desinunt Iudaei, quorum magna copia has regiones occupans, tota quanta in eo est, ut vulgi genio indulgeat, perniciosum potum miris propinet artibus, persuadeatque sine modo, quamvis lege publica prohibeatur, ne quis Iudaeorum in tabernis resideat. Esset profecto populus iste integrior multo, fidelior, laboriosior, sobrietati studiosior ac si non undique istius gentis captiosa turba cingeretur, sicuti iam dudum observatum est a maioribus pietatem christianam aegre sustineri, ubi Iudaei cum fidelibus mixti abundant numero comercio, affabilitate, consilio.

§ 9. Caput ultimum pertinens ad postulata episcoporum

Longa docuit experientia omnem privatorum conatum, ut sincerrimum Ecclesiae leges, consuetudines ac instituta reformandi ceu pro temporis necessitatibus, uti opinatur, instaurandi, adaptandi, fausto ac salutari eventu haud unquam gavisum fuisse. Ab uno totius Ecclesiae capite procedat necesse est, quod omnium utilitati et saluti inserviat, ab una Petri suprema sede scaturiat, quod in una fide omnes confirmet, nutriatque uno devotionis ore. Haec certe sufficientissima ratio fuit, cur S. Tridentina Synodus statueret, quod multis antea iam saeculis a R.R. P.P.¹⁷ praescriptum est, ut libri lithurgici et rituales, breviaria, missalia etc. a nemine cuiusque ordinis et dignitatis esset, immutarentur contractione, additione vel omissione. Quae cum ita sint, probari non possunt eorum ausus [k. 9'], qui proprio motu v.g. breviarium aut missale imprimendum curarunt, a missali et breviario Romano diversum, etsi huic multis in rebus praecellere videatur. Liceat vero qua par est humilitate et reverentia plurimorum desiderium et opinionem ad sanctissima Petri limina deponere, ut breviarium pro cleri diversa conditione, destinetur diversum. Unum pro illis, qui cura animarum aut leviori, aut nulla tenentur, circa collegiatis ecclesias vel in monasteriis degentes; alterum pro his, quibus gravissimum onus incumbit diebus potissimum dominicis et festis amplas dirigendi parochias, vel docendi res difficiles, tamdiu saltim, quamdiu arduum ipsis est litterarum studium. Contigit profecto in Germaniae et Poloniae partibus, ut paucissimi sacerdotes dominicis diebus tam multiplices, tam onerosas occupationes praedicatione divini verbi, in excipiendis confessionibus fidelium, in catechisandis rudibus, in providendis aegrotantibus habeant, ut vix non succumbant. Preces ad Deum effundere sacerdos quilibet debet, et qui boni sunt solunt. Hinc multi fratres aram inter et saxa haerent, cupiunt v.g. in dominicis Quadragessimae etc. breviarium recitare, at impediti usque ad vesperas,

¹⁷ R.R.P.P. — *Romani Pontifices.*

fessi labore duarum horarum pensum ordiuntur. Quo animo? Dispensatne pia Mater Ecclesia a parte potiori, aut omnino operarios tota die in vinea Domini desudantes? Moralistarum sive casuistarum opiniones hac in re variant, varium in variis est dictamen conscientiae. Regula Sanctae Sedis Apostolicae clara et expressa et lumen affunderet, et solatium praeberit fluctuantibus. Dispensationes sicubi certe hoc in negotio sunt vulnera legis.

Timeo ego, ne iugum oppido grave fervidos animos deprimat, alios taedio adsiciat, mox vero laxioris conscientiae tepides omnino ac frigidos [k. 10] faciat, excusantes excusationes in peccatis. Timeo et vehementer quidem timeo, ne salus ea propter periclitetur et recitatio saluberrima breviarima, vel ex parte, vel ex integro negligatur a multis.

Optandae quoque essent ad obstruenda ora loquentium iniqua nunnula correctiones in nova Romani Breviarii editione, quae utique maioris momenti non sunt et argumenti essentiam minime tangunt. Pia selectio, acta sincera Sanctorum per festa eorum continuata, sacrae Scripturae et sanctorum Patrum excerpta magis magisque instruunt, erigent et confirmabunt in fide, spe et charitate ora ministros et animarum pastores.

Salus ex Iudaeis ex Roma est. Nunquam ad universalis Ecclesiae utilitatem faciet, ut nitide adornatum, quod non a divi Petri cathedra commendatur ac proponitur

Haec itaque sunt, quae intra quadriennium in dioecesi recens erecta et curae meae concredita referenda habui, quae omnigena humilitate et reverentia summa ad Sanctae Apostolicae Sedis iudicium et trutinam, quemadmodum omnia mea alia scripta, dicta et acta depono. Nihil omnino consultum, ratumque censeo, quam quod Ecclesiae Catholicae suffragio comprobatum est. Catholicam autem Ecclesiam Romanam esse, cum S. Ambrosio confidenter assero et celebros, dum vixero. Tarnoviae in Galicia nonis Decembris 1826. Gregorius Thomas Ziegler, episcopus haud ita pridem Tynecensis, nunc vero Tarnoviensis¹⁸.

Nr 10

Biskup Ziegler do papieża Leona XII.

Tarnów, 13 XII 1826

Biskup Ziegler, przesyłając pap. Leonowi XII relację o stanie diecezji tarnowskiej, informuje papieża o przebiegu jubileuszu powszechnego w diecezji i prosi o udzielenie mu uprawnień pięcioletnich.

Or. Archiwum S. Congreg. Concilii, Rzym. *Relationes dioecesium. Tarnoviensis 1826, k. 1—3, papier.*

Sanctissime Pater. Annus iam quartus elapsus est, ex quo post gratiosam, mihi prorsus insperatam Augustissimi Imperatoris nostri Francisci I nominationem¹ ex Dei et Apostolicae Sedis gratia Tynecensis dioecesis gubernaculum in me suscepi. Mei officii igitur est iuxta R.R. P.P. Sixti quinti et Benedicti XIII constitutiones², prout tenetur Galliae, Germaniae et Poloniae episcopi, de

¹⁸ Grzegorz Tomasz Ziegler biskup tarnowski (1826—1827), uprzednio tymiecki (1821—1826), następnie lincki (1827—1854).

¹ Ces. Franciszek II (1792—1805, względnie I (1805—1835).

² Uwagi na temat wymienionych konstytucji papieskich zob. w dok. nr 9 przyp. 1.

toto meo pastorali munere [k. 1'] nec non de cunctis rebus ad statum ecclesiae meae, item ad cleri et populi mihi concrediti disciplinam et animarum salutem quovis modo spectantibus, rationem reddere. Quod in annexis paginis humilimilim, qua par est obedientia conabar praestitisse.

Primo tamen omnium ingenue confiteor, simulque veniam demissime rogo, tribus me mensibus serius manum operi adplicuisse. Instabant plane iubilaei apud nos a cal. Junii usque ad ultimos dies Novembris anni currentis celebrati, labores vix non immensi, quos quum in plerisque huius amplissimae dioeceseos partibus et locis coram esse voluissem, sacerdotes verbis hortatum fideles vero saltim exemplo aedificatum; ita demum viribus fractus sum. ut diu ab omni scribendi genere prohiberer.

Liceat mihi Beatissime Pater de anni sancti uberrimis fructibus [k. 2] non pauca memorare. Primo quidem in omnibus simul ecclesiis ex suggestu apostolicas Tuas litteras divina inter officia magna cum celebritate praelegendas. mox lingua vernacula impressas, distribuendas curavi, addito exiguitatis meae pastoralis epistolio ad clerum dioecesanum, cuius exemplar aliquid ad Beatitudinis Tuae pedes reverenter depono. De indulgentiarum divina origine, speciebus, utilitate, imprimis de indulgentiae plenissimae, qualis illa iubilaei est, praestantia et conditionibus, germanico et polonico idiomate tractatum, exaravi prolixiorem, et nisi me vehementer fallat humana fragilitas, invictis demonstratum argumentis ac plurimis exemplis dilucidatum ad abstruenda ora loquentium iniqua. Accedebant catecheses [k. 2'] et libri precatorii ad populi captum compositi, ne desint volentibus et currentibus instrumenta capessendae, firmandaeque imposterum pietatis. Thesaurum meritorum Jesu Christi D.N., Beatae Mariae Virginis, Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli atque Omnium Sanctorum inexhaustum, ceu communionem Sanctorum cum Sanctissimo Salvatore, fidelium ecclesiae catholicae cum capite suo invisibili aequae ac visibili delineavi, celebravi, commendavi ad plurimorum solatum.

Fervabant animi, alterum alter accendit, templa iam non capere poterant advolantium turmas. Facile praevidebam tam paucos respective sacerdotes, tantae multitudinis absolvendae, quantum Tynecesis nunc vero Tarnoviensis dioecesis complectitur (vix non decies centena millia fidelium) haud sufficere posse; initis consiliis, in qualibet [k. 3] propterea ecclesia pro locorum exigentiis per tres continuas septimanas tot sacerdotes ex vicinia praesto esse iubeam, quot necessariis videbantur ad plebem mane et vespere instruendam et ad excipiendas singulorum confessiones, libertate nemini adempta, quo luberet die et templo intra sex mensium spatium sacramenti percipiendi, peragendique ea, quae a Sancte Sede praescripta fuerunt. Ubique locorum sacramentum confirmationis simul dispensatum est.

Supplicationibus ceu processionibus publicis, ter ubique celebratis, omnis ordinis, conditionis et aetatis homines se iungebant, principes, comites, nobiles, imprimis militiae caesareo-regiae et civilium officiorum una cum suis supremi praefecti, plebs plane innumerabilis, summa cuncti cum modestia et pietate non fucata. O laetissimam messem mirabili plurimorum conversione, reconciliatione mentium, restitutione rei alienae ac laesae famae, posito animarum livore, messem inquam pulcherrime accrescentem. Fracta cernimus ferrea pectora [k. 3'], piam aemulationem maiorum instaurandi fervorem iuvenes inter et senes, abundantissima vidimus sexum apud utrumque S. Spiritus dona. Laudetur Jesus Christus, qui hosce consolationis dies sanctae suae sponsae Ecclesiae catholicae reservavit, dies salutis, tempus acceptabile. Gratias Tibi quoque agi-

mus Beatissime Pater. Cui omne id gēnus fructus in acceptis referimus. Superi Te longaeum in terris faciant atque de fidei christianae propagatione, pace ac gloria plurimum gaudere.

His denique, qua par est reverentia summa humillimam subicio petitionem pro iis denuo facultatibus obtinendis, quibus ad quinquennium ab Apostolica Sede ornari solent episcopi confirmati, qui Sanctissimi Domini Nostri annulum et pedes osculans in sancta obedientia numquam non perennabo. Beatitudinis Tuae obsequentissimus filius Gregorius Thomas Ziegler episcopus Tarnoviensis³. Tarnoviae 13 Decembris 1826.

Nr 11

Kongregacja Soboru do biskupa Zieglera.

Rzym, 28 VIII 1833

Kongregacja Soboru w odpowiedzi na relację o stanie diecezji tarnowskiej, złożoną przez biskupa Zieglera, podkreśla pozytywny charakter obchodów jubileuszowych w diecezji, stałą rezydencję biskupa, jego gorliwość duszpasterską w administrowaniu sakramentu bierzmowania, sprowadzenie jezuitów do diecezji (Tyniec). Równocześnie Kongregacja poleca biskupowi zorganizowanie kapituły katedralnej, chóru i mszy konwentualnej w katedrze tarnowskiej, nadanie kapitule konstytucji i statutów, utworzenie liczniejszych, nowych parafii, odprawienie synodu diecezjalnego. Upomina też biskupa, by skasował zwyczaj spowiedzi „turbatim” jako nadużycia, przedłużył rekolekcje przed święczeniami do 10 dni, zorganizował pełne seminarium duchowne.

Or. nie znany.

Konc. Archiwum S. Congreg. Concilii, Rzym. *Relationes dioecesium: Tarnoviensis* 1826, k. 1—4, papier.

Gregorio Thomae episcopo Tarnoviensi¹ ——. Amplissime Domine. Exactam diligentissime ad normam instructionis Benedictinae relationem² commissae Amplitudini Tuae dioecesis Tarnoviensis, datam Nobis decembris anni 1826, eandemque tum singularis in Sacram Romanam Sedem reverentiae ac fidei praesignem indiciis, tum argumentis refertam animum studiiue pastoralis, libentissime perlegit S. Congregatio Sanctionum Tridentinarum Interpres ac Vindex. Summo ei gaudio fuerunt praesertim, quae significas de curis tuis, ut creditus Tibi populus fructum ex solempni iubilaeo quam uberrimum caperet, cuius rei litterae pastorales, quas ad eum rite praeparandum edidisti, testes sunt luculentissimae. Item gratissima acciderunt, quae de ratione refers procurationis Tuae, nominatim vero quod assiduus adfueris dioecesi, gregem Tuum [k. 1'] per loca disista et accessu difficilia sedulo lustraveris, ordinationes ipse per Te habueris, sacramentum confirmationis immensae multitudini administraveris, pietatis opera institueris, foveris, provexeris; per Te ipsum, quantum licuit, obieris verbi ministerium. Lutheranos in gremium reduxeris Ecclesiae catholicae, baptizmo ablueris Judaeos, in desertam Tinesii ecclesiam³ induxeris saluberrimam religiosam familiam Societatis Jesu, aedes ad sedem stabilem episcoporum comparaveris.

³ Grzegorz Tomasz Ziegler, zob. dok. nr 9 przyp. 18.

¹ Grzegorz Tomasz Ziegler, zob. dok. nr 9 przyp. 18.

² Instrukcja benedyktyńska odnosząca się do relacji o stanie diecezji, zob. dok. nr 9 przyp. 1.

³ Jezuci w Tyńcu w klasztorze benedyktyńskim, zob. dok. nr 9 przyp. 11.

Quo igitur maiorem affert fiduciam tot rebus in bonum gestis ovium Tuarum sadulitas pastoralis Amplitudinis Tuae, eo liberius nonnulla Tibi significanda putant Patres Eminentissimi, quae studiose pro munere officii sui inquirendo animadvertent, minime dubitantes [k. 2], quin studium suum eiusdem tui gregis utilitatum aequi bonique facturus sis.

Completum iam sperant numerum canonicorum, qui si adhuc sex tantummodo sint, etiam atque etiam videas velint, ut augmentur, Ceterum etsi nondum locus in promptu sit, ubi canonici simul habitent, tamen non satis esse censent Eminentissimi Patres eos horas canonicas recitare privatim, et sacrum facere, Teque ac duos ex illis saepe pro benefactoribus applicare, sed oportere ut quovis modo ad divinum officium persolvendum, atque ad missam conventualem quotidie pro benefactoribus celebrandam conveniant. Item quod ad eos pertinet, illa etiam volunt studio commendata Amplitudine Tua, ut constitutiones componantur, quas Tibi examinandas [k. 2'] et confirmandas proponantur, utque praebendas theologalem et paenitentiarum constituendas cures, quibus de rebus quid sit agendum sancitum est a Concilio Tridentino.

Parochiae quoque pauciores visae sunt, quam ut incolarum numero satis esse possint, eoque entendum, ut, si fieri queat, novae aliquae erigantur.

Iterum instando apud Religiosissimum Imperatorem⁴, quod ut agas summopere hortantur, subsidium Te impetraturum confidunt valetudinariis restituendis.

Synodum dioecesanam, quam nuquam satis commendatam episcopis putant, non dubitant Te cum primum res tempusque sinant, esse habiturum, interea gaudent, intelligentes tanto studio eius Te supplere vicem connti.

[k. 3] Ignoravi passim, ut iudicas a rudioribus etiam praecipua christianae professionis elementa, grave quidem est, proinde iure meritoque in curam Tibi est commendandum pulas catechesum constituendarum, neque ullum est dubium, quin studio quotidie magis incenso ea in re sis laboraturus. Agitur enim de docendis fidelibus, quod est officium episcopi praecipuum.

Item iure Tibi improbatum est confessiones turmatim audiri, quare non dubitat S. Congregatio quin exedras iis icipiendis faciendas curans, non destiteris modo remedium adhibere. Parochis, si soli non sufficiant necessitatibus parochiarum, adiutores illis monet esse adiungendos, neque eo minus instandum, ut missam applicent pro populo diebus festis, cui si officio antea defuerint, facultatem Tibi facit [k. 3'] eos absolvendi, ea tamen lege, ut reis onus imponatur aliquoties pro portione missam ad hunc finem celebrandi.

Dies tantum tres exercitiorum spiritualium clericis praeparandis, qui sint maioribus ordinibus initiandi, nimis paucivisisunt. Decem saltem dies esse necessarios censet eadem S. Congregatio, contra vero nimis diu differi tonsuram putat, siquidem ea non initiens, nisi qui unum aut etiam duos annos s. theologiae studio operam dederint.

Clerus ut ubique eo incendat habitu, quo a laicis discernatur, zelo vult etiam atque etiam commendatum Amplitudini Tuae.

De seminario gratum habuisset sibi significari praesto Tibi esse in eius regimine consiliarios, quos Concilium Tridentinum praecipit deputari, quaeque sit in eo ratio studiorum.

Onerum tabella praecipias velit, ut prostent in sacrariis, ac sedulo cures, ut legatis piis, nulla licet brevi interposita mora, satisfiat.

De administratione reddituum locorum piorum, etsi eius ratio aliis ad hoc deputatis ex consuetudine reddenda sit, cum iis tamen ordinarium adhiberi praecipit Concilium Tridentinum Sess. XXII cap. 9. Id quomodo isthic servetur non satis visum est ex verbis apparere Amplitudinis Tuae.

⁴ *Ces. Franciszek II (1805—1835).*

Ad populum quod attinet, gaudent in [k. 4] Domino Patres Eminentissimi, ac Tibi gratulantur, quae significas de eius religione, ac de ratione vitae in tam multis christianae professioni consentaneae. Quod si nihilominus in multis de populo vitia quaedam dominantur, confidunt, auctis instructionibus hortationibusque salutaribus, quod iam, auxiliante Domino, fieri caeptum est, Te in dies magis esse consequuturum, ut hi quoque ad bonam frugem redigantur. Idemque impetraturum ad eos, quod pertinet, quorum generi educationi, ac muneribus mores magis congruos desideras; cum id ipsum agere Te erga illos cognoscant, quod inculcat Apostolus verbis illis: Tu vero vigilia, in omnibus labora, argue, obsecra, increpa etc.⁵

Itaec habui S. Congregationis nomine rescribenda Aplitudini Tuae. Quod superest, meas quoque ut gratulationes accipias [k. 4'] rogo, animique Tibi dediti, ac votorum sinceritatem, quibus fausta omnia precor a Domino Aplitudinis Tuae.

Nr 12

Relacja o stanie diecezji tarnowskiej biskupa Józefa Alojzego Pukałskiego.

Tarnów, 1 VII 1863

Or. *Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1863. Tytuł: Relatio super statu dioecesis Tarnoviensis, ut ecclesiarum, institutionum piarum etc. occasione visitationis sacrorum liminum a me infrascripto Sacrae Congregationi Concilii exhibita, servata serie ac ordine instructionis S.C.C. Romae anno 1850 in typographia Rev. Camerae Apostolicae uxcussae, k. 1—15, papier*

Sanctissime Pater¹. Muneris ac officii pastoralis Dei et Apostolicae Sedis gratia mihi impositi perpetuo memor, atqui gregis parti sollicitudinis meae concrediti, saluti promovendae indefesso incumbans labore, probeque cognoscens. ardentis huius desiderii optatus fructus obtineri non posse, nisi pusilli huius gregis animas una cum suis rectoribus et pastoribus arctissimo pietatis, venerationis et obedientiae cum Sanctissima Sede Romana iungerem nunc; enixis et ardentibus ad Jesum Christum precibus, praepriis eiusdem Domini Salvatoris gratiam imploravi omnesque animi vires et laboris operam mox ab initio muneris, super debiles humeros meos impositi eo impendi, quomodo ope certissimi huius cum cathedra S. Petri vinculi intemeratae fidei, charitatis Christi et omnis virtutis christianae fidei populo incitamentum praeberem. ceterum ad ministerium sacrum fideliter peragendum excitarem, ab omnibus vero pericula seductionis et perversitatis averterem, verbo. quomodo eisdem efficacia media arduas inter quandoque circumstantias et difficultates porrigerem.

At sane, quia potest inficiari Ecclesiam Christi nostris temporibus effrenatae quod fidem et mores libertatis et in religionis negotio procacitatis, sive verbis, sive scriptis, sive demum et impiis ausibus, tanto impetu in Ecclesiam [k. 1'] Dei eiusque pastorem ruere et nec Sanctissimae S. Petri Cathedrae parcere, ut nonnisi a peculiari auxilio omnipotentis Dei eiusque immensa misericordia potentiam et sapientiam aducetur fallaciam, fortitudinem et constantiam ad-

⁵ 2 Tym. 2,5.

¹ Pap. Pius IX rządził Kościołem w latach 1846—1878.

versus impetus. patientiam adversus inevitabiles iniurias pravitatum valeamus.

Quidem iam ab initio muneris pastoralis a me exantlati usque nunc, et praecipue ultimis annis, haud raro variis amaritudinibus hac ex causa repletum et attritum est cor meum verum in his tribulationibus unice in Deo solamen quaesivi, firmam spem tenens, fore, ut Deus omnipotens repleta mensura doloris et attritionis nostrae misericordes oculos ad nos convertat, atque fidei et Ecclesiae catholicae vistoriam eiusque Supremo Capiti et ceteris pastoribus pacem donare dignetur. Inde etiam patientiam et fortitudinem perpetuo hauriendo in vinea Domini perpetuo laborare umquam desineatque sequentibus, occasione visitationis liminum sanctorum Apostolorum relationem super statum dioecesis Tarnoviensis et ecclesiarum in eadem sitarum. prouti eandem e munere pastorali hucusque gesto, tum praecipue a visitationibus canonicis, nec non e relationibus visitationum decanalium mihi cognoscere contigerit. Sanctitati Vestrae substernendo, insimul huius mei exigui laboris et sollicitudinis fructus propono. clementissimo ac benigno iudicio subiicio, observans huius in finem seriem et ordinem instructionis super allatae Sacrae Congregationis Concilii.

§ 1. De primo relationis capite pertinente ad statum ecclesiae materialem.

In hoc primo relationis capite exponuntur: 1. Institutio, 2. Confinia.

Dioecesis Tarnoviensis erecta est anno 1785. nimirum e Cracoviensi excisa², tum temporis secundum divisionem politicam complectebatur circulis: Myslenicensem (nunc Wadovicensem), Neosandecensem, Bochniensem, Tarnoviensem et Jasloensem. Dein anno 1803 suppressa extitit³ ita, ut duo circuli: Tarnoviensis et Jasloensis dioecesi Premysliensi adscriberentur [k. 2], tres vero reliqui: Bochniensis, Myslenicensis (nunc Wadovicensis) et Neosandecensis ad nativam dioecesim Cracoviensem redirent anno 1807. Postmodum pro his tribus circulis Vetero Sandeciae generalis vicariatus instituebatur usque ad annum 1822 perdurans, nec enim anno dioecesis Tarnoviensis resuscitata est, sed quatuor tantum circulis: Wadovicensi (olim Myslenicensi), Bochniensi (hodie circuli Cracoviensis incorporati), Neosandecensi et Tarnoviensi circumscribebatur, atque hodie circumscribitur Circulus Jasloensis iurisdictioni Przemysliensis episcopi subiectus permansit.

Territorium dioecesis Tarnoviensis efficit 248 milliaris quadr.

Numerus animarum est

a) catholicorum	914 788.
b) Graecocatholicorum inter lat. ritus dispersorum	27 214.
c) evangelicorum lutheranae confessionis	7 119.
d) Helvetiorum	2.
e) Iudaeorum	65 603.

3. Privilegia et praerogativae episcopatus. Privilegia et praerogativae episcopo huius dioecesis tantum communes, nullae peculiare inserviunt.

4. Numerus civitatum, oppidorum aut locorum, qui episcopatu subiecti sunt. Numerantur in has dioecesi 27 civitates et totidem oppida.

5. Status cathedralis ecclesiae una cum numero canonicorum, et aliorum servitio chori addictorum, et an erectae fuerint praebendae poenitentiarum et theologalis. Ecclesia Tarnoviensis consecrata anno 1200 sub titulo Nativitatis

² Informacja nie dokładna. W 1783 r. diecezję utworzył ces. Józef II, ale faktyczna jej erekcja kanoniczna nastąpiła dopiero na mocy bulli pap. Piusa VI „In suprema beati Petri cathedra” z dnia 23 III 1786 r. Zob. B. Kumor: Dzieje polityczno-geograficzne diecezji, s. 111—127.

³ Informacja nie dokładna. Zniesienie diecezji nastąpiło dopiero w 1805 r. a faktyczne wykonanie bulli supresyjnej 17 IX 1807 r. Zob. B. Kumor, dz. c., s. 63.

B.V. Mariae cathedralis et simul parochialis⁴, recenti tempore interne depicta et decenter est adornata, ac paramentis et supellectili sacrae sufficienter provisae. Numerus canonicorum gremialium est 7, canonicorum honorarium 6⁵. Servitio chori praeter canonicos alii clerici ex officio non assignantur, quia clerus iunior curae animarum incumbit; verumtamen secundum posse cum canonicis horas canonicas persolvit. Recitant autem exercitii ergo horas canonicas una cum canonicis alumni seminarii ex 4 anno s. theologiae.

[k. 2'] Pro canonico poenitentiario et theologiali nulla praebenda existit, nam dioecesis recentis est originis, et sine his praebendis erecta est. Sed neque necessitas harum praebendarum erigendarum observetur, nam casus poenitentiales partim ordinarius ipse, partim eo impedito praepositus capituli resolvit. Sacra scripture vero omni die festivo et Domini horis matutinis a clero iuniori ad populum homiletice explicatur, candidati autem ad statum sacerdotalem in interpretatione s. scripturae a professoribus duobus, uno pro Novo, altero pro Veteri Testamento erudiuntur, quo fine in Instituto Theologico Dioecetano duae cathedrae pro disciplinis theologicis hisce existunt.

6. Status ecclesiarum collegiatarum una cum numero pariter canonicorum et ceterorum, qui choris earum intersunt, et an in collegiatis erecta est praebenda theologalis.

Ecclesiae collegiatae nullae nullae existunt in dioecesi, et quae olim existerant, ad finem saeculi XVIII in mere parochiales immutatae sunt.

7. Status et numerus ecclesiarum parochialium, nec non aliarum ecclesiarum et oratoriorum in episcopatu existentium, signanter an cathedralis ecclesia, nec non parochiales ceteraeque ecclesiae sint sacris supellectilibus sufficienter instructae, et quonam ex iis habent redditus pro fabrica assignatas.

In dioecesi Tarnoviensi numerantur:

ecclesiae parochiales	295,
capellaniae locales	16.
filiales cum expositura	20.
filiales cum excurranda	41,
claustrales	10.
collegii Societatis Jesu	1.
capellae privatae	114.
in summa	497,

omnesque sufficienti supellectili sacra provisae sunt.

Ecclesiae in civitatibus, oppidis atque in pagis perpluribus splendidioribus quoque gaudent ornamentis, utensilibus et paramentis sacris. In pagis crebro adhuc reperiuntur ecclesiae lignae, quae vero pietati et industria populi fidelis, adaequate pro cultu divino conservantur, ita ut hinc inde splendidioribus ab intus faciem induant. Novissime 4 ecclesiae filiales in parochias immutatae sunt. Tarnoviae praeter cathedralem ecclesiam adest ecclesia et conventum PP. Bernardinorum spectans, et duae lignae, una sub titulo SS. [k. 3] Trinitatis, alia sub titulo B.V. Mariae ante aliquot annos restauratae.

Speciales redditus notabiliores pro fabrica ecclesiae penes singulas ecclesias de regula non reperiuntur, quia tempore Josephi II⁶ ex venditis bonis ecclesia-

⁴ Informacja błędna, podana zapewne za rocznikiem diecezjalnym (Schematismus — — cleri dioeceseos Tarnoviensis tam saecularis, quam regularis — — anno Domini 1863, Tarnów 1863, s. 21). Faktycznie obecna świątynia katedralna została zbudowana dopiero w XIV stuleciu.

⁵ Informacja nie ścisła. Kapituła katedralna w Tarnowie w XIX stuleciu składała się z 3 prebatur (prepozytura, dziekania, scholasteria) i 4 kanonów gremialnych. Zob. B. Kumor, dz. c., s. 80.

⁶ Ces. Józef II (1780—1790).

sticis generalis pro ecclesia in provincia Galiciae et Lodomeriae fundus religionis creatus est, ex quo secundum indigentiam cum consensu c.r. regiminis et ordinariorum respectivorum sumptus ad sustentandas ecclesias exsolvuntur. Recenti tamen tempore initis mutuis cum aliis Venerabilibus Confratribus huius provinciae Episcopis consiliis, propositiones ad c.r. ministerium et Suam Caesaream Majestatem promotae sunt, ut penes singulas ecclesias separatum et proprium peculium introducat, et in horum sequelam decretum ministeriale emanavit anno 1851, verum salvis iuribus alto regimini circa administrationem huius peculii asservatis. Penes quasdam ecclesias parochiales haec separatio peculii ecclesiae a peculio beneficiati iam viget, et Deo favente sperandum est, ut succedentim in omnibus ecclesiis introducat. Ubi peculium ecclesiae separatum existit, ad expensas luminarium etc. convertuntur. Ad restaurationem vero ecclesiarum, aedium parochialium, parochiani cum patrono loci concurrunt.

8. Numerus monasteriorum tam virorum, quam mulierum, et an aliqui ex monasteriis virorum sunt subiecta suae iurisdictioni, et an, et quae mulierum monasteria, sibi subiecta sint, vel praelatis regularibus?

Monasteria vel claustra religiosorum sunt:

- a) Collegium Societatis Jesu Neo Sandeciae,
- b) Claustrum Cisterciensium Circii,
- c) Carmelitarum in Pilzno,
- d) P.P. S. Francisci Bernardinorum: a) in Tarnovia, b) in Calvaria,
- e) P.P. S. Francisci Recollectorum vel Reformatorum: a) conventus Vielicensis, b) Zakliczynensis,
- f) F.F. Misericordiae in Zebrzydowice,
- g) Monialium S. Benedicti in Staniątki,
- h) Monialium S. Clare Vetero Sandeciae.

Nullum claustrum exemptionis privilegio fruitur, sed secundum regulam ordinis quodvis suis praepositis et ordinario loci secundum [k. 3'] sanctiones generales ecclesiasticas subsunt.

9. An adsit in dioecesi seminarium clericorum, quot clerici in eodem aluntur, an fuerit statuta taxa, et in qua quantitate et an aliqua beneficia fuerint eidem unita, et in universum quinam et quot sint redditus praedicti seminarii? Iuxta ecclesiam cathedralem adest Tarnoviae seminarium clericorum, in quo circa 100 alumni scientiis sacris imbuuntur, et pro statu sacerdotali educantur; et quidem alii horum in 7 et 8 classe gymnasiali consistentes, studiis in scholis publicis cum ceteris discipulis vacant, alii autem disciplinis sacris cursu theologico ad 4 annos extenso incumbunt.

Fine persolvendi cursus theologici adest in seminario Institutum Theologicum Dioecesanum, in quo s. theologia a 6 professoribus secundum systema et ordinem in universo Imperio Austriae sancitum traditur.

Tum seminarium, tum professores s. theologiae sustentatur e fundo religionis. Seminario nullum beneficium ecclesiasticum unitum est, neque taxa aliqua ab alumnis solvitur, aut exigitur, nec non pensalia ab iisdem, si a seminario egrediuntur, exposcitur. Partem tamen sumptuum seminarii sustentandi sustinent beneficiati curati, sic dicto alumnatico, quod iisdem iuxta calculum quovis anno a c.r. regimine solvendum imponitur. Theologis absolutis, postquam ordinem presbyteratus obtinuerint, elargitur a fundo religionis quantum 50 flor. r.A. fine comparandorum sibi maxime necessariorum librorum et supellectilis.

10. Numerus hospitalium, collegiorum, confraternitatum, et aliorum locorum, quot sunt in episcopatu, et quinam sint eorum redditus? Hospitalia aut

nosocomia in omnibus civitatibus et oppidis secundum facultates singulorum communitatum, immo etiam in pagis crebro reperiuntur; horum administratiōnem parochi cum communitatibus gerunt. atque calculum dati et accepti coram magistratibus civilibus reddunt.

Foundationes antiquae hospitalium in pecunia, praediis et naturalibus, id est frugibus terrae, vestimentis etc. praestandis consistunt, et tempore [k. 4] recenti eleemosinis piis, nec non multitis a tribunalibus civilibus ob praevaricationes imponi solitis augentur.

11. An adsunt montes petatis, et quot sint, una cum allis similibus, ad statum materialem ecclesiae spectantibus? Mons pietatis in hac dioecesi usque ad recentissima tempora nullus reperiebatur, tandem me movente et apud c.r. instantias intercedente in urbe Tarnovia in vitam vocatus est die 9 aprilis 1863 approbatus pro urbe Tarnovia et vicinia.

Confraternitates olim penes ecclesias civitatum, oppidorum atque saepe in pagis existentis, sub imperio Josephi II sublatae fuerunt earumque redditus fundo religionis provinciae communi, aut instituti pauperum inserti sunt. Officia sacra eisdem abdaerentia circa missarum persolutionem etc. persolvenda iniunguntur sacerdotibus, qui salarium a fundo religionis percipiunt, et quidem qui 200 flor. percipiunt obligantur 52 missas litare, et qui minus percipiunt, huic convenientem numerum missarum absolvere tenentur.

§ 2. Quoad episcopum

Hoc capite exponitur 1. An residentiae praeceptum a sacris canonibus, Concilio Tridentino et constitutione Urbana praescriptam ⁷ adimpleverit, et an aliquo et quo tempore abfuerit, et an ultra menses conciliares, et an cum vel sine Sedis Apostolicae licentiam? Infrascriptus residentiae officium iuxta sanctiones Tridentinas sess. VI cap. 1 de reform. accurate asservat, et tempore muneris sui pastoralis ab anno 1852 absens fuit Viennae anno 1856 in congregatione episcoporum, recenti vero tempore, quam membrum natum comitiorum provincialium, iisdem tempore statuto interesse solet; tempore tamen inderstitiorum Leopoli e loco comitiorum libenter occasionem accipit ad dioecesim revertendi et necessaria disponendi.

2. An et qualis dioecesis sibi commissae visitationem expleverit? Quovis anno post octavam Corporis Domini infrascriptus dioeceseos visitationem peragit, quin tamen ob vastum eiusdem ambitum integram [k. 4'] visitare uno tractu queat.

3. An per se, vel per alium episcopum sacras ordinationes explevit, et sacramentum confirmationis administraverit? Occasione visitationis in ecclesiis ruralibus confirmationis sacramentum ubique administrat, insuper hoc sacramentum quovis anno festo Pentecostes Tarnoviae dispensat, item sacros ordines quovis anno candidatis ad munus sacerdotale debite eruditus et praeparatis in ecclesia cathedrali, praesente adstante populo et clericis, confert.

4. An et quoties synodum dioecesanam congerit? Synodi dioecesanae in hac provincia iam dudum extra usum venerunt, hinc etiam in dioecesi Tarnoviensi non celebrantur, sed neque necessitas easdem cogendi observatur, quippe quum

⁷ Obowiązek rezydencji biskupów przypominał Sobór Trydencki (Sess. VI cap. 1 et 2 de reform.; sess. XXIII cap. 1 de reform.); pap. Urban VIII uczynił to w przemówieniu bardzo ostrym na konsystorzu w dniu 18 III 1624 r. Zob. L. Pastor: *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Drei — hundertjährigen Krieges*, Gregor XV. und Urban VIII. (1621—1644), Freiburg i.B. 1929, s. 587.

decanis foraneis quovis anno visitationes ecclesiarum peragenda iniunguntur, e quarum relationibus et ex visitationibus canonicis per episcopum institutis, ordinarius loci indigentiam singularum ecclesiarum cognoscere potest.

5. An verbum Dei per seipsum praedicaverit, et an legitimo occurrente impedimento viros idoneos assumpserit ad huiusmodi praedicationis officium salutariter exequendum?

In cathedrali ecclesia verbum divinum occasionaliter per episcopum, tum per canonicos cathedrales, tum per professores s. theologiae et ceterum clerum cum fructu ad populum congregatum praedicatur. Occasione vero visitationis canonicae infrascriptus ubique ad populum sermonem dixit, et iuxta peculiare rerum ac personarum circumstantias ad pietatem morumque sanctitatem hortatur; si quae vita reperiat, eadem mediis prouti gratia divina suggerit, salutariter extirpare satagit.

6. An habeat depositarium poenarum et mulctarum pecuniarum et an eadem fuerint piis usibus applicatae?

Depositum poenarum et mulctarum hic nullum existit. hic enim modus poenas irrogandi in his terris a tempore memoriae humanam excedente non observatur.

7. Quanam taxa et an Innocentiana⁸ in sua cancellaria observatur? In cancellaria episcopali observatur taxa a c.r. regimine constituta, quippe quum officialia in cancellaria e fundo religionis salarium percipiant, et iuribus ac privilegiis officialium status fruuntur. Proventus taxarum valde tenues convertuntur pro usu et expensis cancellariae et calculus annue episcopo anteponitur, residuum inter individua cancellariae distribuitur.

8. An aliquod habeat, quod sibi obstet circa exercitium episcopalis officii, iurisdictionis ecclesiasticae, nec non tuendae libertatis et immunitatis ecclesiarum? In exercendo munere pastoralis ac tuenda libertate et immunitate ecclesiarum post concordatum anno 1855 nulla [k. 5] obstacula animadvertuntur⁹.

9. An aliquod pium opus peregerit pro Ecclesia, pro populo aut pro clero? Quoad pia opera introduxi inter clericos in dioecesi societatum pro felici morte consequenda sub patrocinio S. Joseph¹⁰, quae statum florentem attigit et pietatem devotionemque magnopere promovit. Praeterea quum sim praeses commissionis ad sublevandos pauperes Tarnoviae, pro modulo virium, inopiae pauperum et miserorum succurere satago.

Domus hospitalis in hac urbe sub directione commissionis pauperum constituta, anno elapso notabiliter dilatata existit, sumptibus propriis 22 000 flor. r.A. parsimonia et sapienti manu ductione episcopi collectis.

Neque infrascriptus pauperum occasione visitationis canonicae ruri oblitus scribitur, partim pecuniam inter miseros erogando, partim libros pios et utiles inter pauperem iuventutem distribuendo, et ex collectis et propriis pro missionibus sacris in Africa et America annue certum quantum erogat, hucusque

⁸ *Taxa Innocentiana* — zob. dokum. nr 9 przyp. 8.

⁹ *Konkordat austriacki zawarty ze Stolicą Apostolską 18 VIII 1855 r. nie tylko zlikwidował całkowicie józefinizm, ale również zagwarantował Kościołowi katolickiemu w całym Cesarstwie pełne prawa, które „mu przysługiwały na mocy praw boskich i kanonicznych”.* Zob. R. Aubert: *Die Länder des Deutschen Bundes und die Schweiz 1848—1870, W Handbuch der Kirchengeschichte, hrsg. H. Jedin, Bd 6, Freiburg 1971, s. 538 n.*

¹⁰ *Na mocy patentu ces. Franciszka Józefa I z 26 X 1852 r. w wypadku założenia nowego bractwa kościelnego za zgodą ordynariusza, nie potrzebne było zezwolenie państwowe; należało natomiast zawiadomić o założeniu bractwa władze państwowe.*

ultra 2 000 flor. r.A. constituens, ita et pluribus pauperibus studiosis omni mense in parata pecunia auxilium fertur.

§ 3. Quoad clericum saecularem

In hoc capite exponitur: 1. An canonici choro iugiter intersint? 2. An ultra matutinum, laudes ceterasque alias horas canonicas quolibet die celebrant missam conventualem? 3. An quolibet die applicent pro benefactoribus? 4. An suas habeant constitutiones et eas punctualiter observent?

Infrascriptus omnem adhibet operam, quatenus canonici et ceteri clerici officia vocationis suae exacte adimpleant, ecclesiasticam disciplinam iugiter custodiant, atque populum Christi non tantum ope institutionis pabulo divinae doctrinae nutriant, sed et proprio vitae exemplo ad mandata Dei observanda trahant, quodsi autem quidam clericorum officium vocationis suae obliviscantur, et quandoque ad devia digrediantur, quod etiam a tanto numero 539 sacerdotum perfecte abigere [k. 5'] vix possibile sit, sine mora omni paterna severitate in Domino easdem hortari, atque etiam pro recollectionibus ad claustrum ad tempus relegando, in eas animadvertit, vel demum renitentes domum correctionis clericorum Przeworscii¹¹ includit. Quin autem necessarium sit crebro hisce poenis clericum huius diocesis ad officia sibi iniuncta explenda adigendi, nam in specie:

Canonico quotidie exacte intersunt, divinumque officium cum devotione praeragunt, missae conventualis et pro benefactoribus applicatae, praescriptum sancte custodiunt.

Constitutionibus peculiaribus non fruuntur, sed quae ad augendam Dei gloriam, sive in sacro ministerio, sive in praedicando verbo divino, conferunt diligenter exequuntur.

5. De praebendis canonici poenitentarii et theologalis. Praebenda canonici poenitentarii et theologalis hic non existit, sed nec necessitas eiusdem instituendae comparet, quum alia via, ut supra (§ 1 nr 6) dictum est, haec duo officia compensantur.

6. An parochi in suis parochiis resident? Parochi residentiae officium custodiunt, et si aliquando, aut valetudinis curandae, aut alia ex licita causa eisdem parochiam relinquere contigerit, id non nisi cum licentia ordinari admittitur atque in eorum locum pro tempore absentiae sacerdos e vicinis vel religiosus ex monasterio, vel demum cooperator loci, tamquam administrator vices gerens et ad universitatem causarum parochialium constituitur

7. An librum matrimonii et baptizatorum aliasque libros, quos ad normam ritualis Romani retinere debent, retineant? Libros metricales natorum et baptizatorum, tum copulatorum et demum mortuorum penes quamlibet parochiam et capellaniam locorum, sed etiam penes filiales ecclesias, ubi cooperator expositus applicatur, exacte ad mentem ritualis Romani, sed etiam praescriptorum civilium conscribuntur. Praescripta nimirum civilia in libris his conficendis et gerendis ideo observari debent, quia testimonia inde excerpta, et sigillo parochiali atque subscriptione parochi munita, vim documentorum publicorum coram magistratibus et iudiciis civilibus e.g. circa legitimitatem thori prolium, haereditatem etc. nanciscuntur. Pro extraneis specialis liber baptizatorum ha-

¹¹ Institutum correctionis presbyterorum było umieszczone w Przeworsku w klasztorze Bernardynów. Zob. *Schematismus — cleri saecularis et regularis dioeceseos rit. lat. Premisiensis p.a.D. 1861, Jasio 1861, s. 68.*

betur. Librorum demum matricularium copiae conficiuntur et in archivo consistorii episcopalis asservantur.

8. An aliqui ipsorum indigeant aliorum sacerdotum opere, ut sacramenta populi administrent? Qui autem penes ecclesias sive in civitatibus [k. 6], oppidis, sive pagis constituuntur clerici, omnes presbyteri sunt, atque curae animarum incumbunt, beneficia nempe simplicia tempore Josephi II imperatoris sublata sunt, eorumque redditus fundo religionis adscripti sunt.

Presbyteri penes singulas ecclesias constituti sunt, vel parochi, vel capellani locales, et hi ope institutionis canonicae modo inamovibili ministerio sacro assignantur. Ubi maior grex penes ecclesias has consistit, applicantur ibidem secundum indigentiam unus aut presbyteri cooperatores, seu vicarii parochorum.

Penes ecclesias filiales munere curatorum animarum funguntur cooperatores expositi sub directione parochorum ecclesiarum matricum. Hinc inde penes ecclesias filiales, aut ob inopiam dotationis et defectum habitationis, presbyteri qua cooperatores expositi applicari non possunt, sed tantum excurrando e parochiali ecclesia ibidem sacra administrantur.

9. An iidem per se vel per alios idoneos, si legitime impediti fuerint, diebus saltem dominicis et festis solemnibus plebes sibi commissas pro sua et earum capacitate pascant salutaribus verbis, docendo, quae scire omnibus necessarium est ad salutem iuxta monitum Tridentini et praecitati concilii Romani?

Omnes hi sacerdotes, sive sint rectores ecclesiarum seu parochi, sive cooperatores, ad quodvis munus sacerdotale, sive ad sacrae missae sacrificium peragendum, sive ad sacramenta administranda, sive demum ad verbum divinum ex ambone, vel ope catechetica praedicandam, tum ad sacras confessiones excipiendas, et infirmos sacra synaxi providendos, praeparati et parati sint oportet. Hunc in finem omnes clerici in seminario integrum cursum s. theologiae transcurrere et necessariis disciplinis theologis imbui tenentur, quibus ad omnia munia sacerdotalia obeunda apti reddantur. Omnes porro in sacra liturgia celebranda et sacramentorum administratione erudiuntur, et nonnisi peracto super his omnibus disciplinis bono cum successu examine, ad ordines sacras maiores suscipiendas admittantur.

10. An saltem dominicis et aliis festis diebus suis parochianis fidei rudimenta et obedientiam erga Deum, et parentes pietas ceterosque hoc adiutorio indigentes doceant, et an et qui eis operam praestent in hoc opere adimplendo, et an [k. 6'] fructuose hoc opus adeo necessarium in singulis parochiis proficiat?

Penes singulas ecclesias, sive in civitatibus, oppidis, sive rure sitas, omnes clerici ibidem constituti, sive parochi sive cooperatores sint, cultum divinum s. missae sacrificium praescripto ordine peragunt, sed etiam cetera sacramenta administrant, omnes porro verbo divine praedicando incumbunt, et quidem:

Diebus dominicis et festis, ubi tantum unus presbyter adest, tempore matutino celebratur missa solemniter cantata cum concione, tempore pomeridiano celebrantur vesperae et iisdem praemittitur institutio catechetica iuventibus, ubi vero saltem duo presbyteri, id est parochus et unus cooperator adsunt, unus eorum mane homiliam ad populum dicit, et s. scripturam (pericopam respectivam) ad captum populi interpretatur, alter tempore missae principalis ad concionem dicit. Horis pomeridianis iterum iuventus in catechismo instituitur.

In parochiis amplioris ambitus presbyteri ad pagos ab ecclesia remotiores diebus dominicis et festis excurrunt, ibique catechetice populum, praesertim aliusque sexus iuventutem in articulis fidei et morum praeceptis instituunt, quod etiam alia occasione opportune e.g. visitationis et provisionis infirmorum

peragunt. Praeterea in scholis elementaribus ubique cooperatores munere catechetarum funguntur. Tali ratione nec populus fidelis iam a prima iuventute in principiis religionis christianae instituitur, et iis quae ad salutem necessaria sunt imbuitur. Recenti tempore crebro in pagis eriguntur novae scholae elementares, pro quorum dotatione clerus pro posse suum confert obolum.

Nupturientes demum ad celebrationem matrimonii numquam sine praecedente examine e rudimentis fidei et morum christianorum praeceptis admittantur.

11. An singuli parochi, ceterique curam animarum exercentes, singulis dominicis festisque de praecepto missam applicant pro populo eorum curae commisso?

Missa pro parochianis in qualibet ecclesia curata ac singulis diebus dominicis et festivis, aut ab ipso curato, aut eo legitimo impedito, ab alio sacerdote, vel cooperatore ubi adest, persolvitur. Super his omnibus tum occasione visitationis canonicae, tum e relationibus decanorum foraneorum [k. 7] in sequelam visitationis decanalis, ab iisdem quotannis autumnali et aestivo tempore institui debitaе, notitiam acquirere subsignati contigit.

Ecquidem in adimplendo munere sacerdotali tum parochorum, tum cooperatorum varii gradus fervoris diligentiae et applicationis reperiuntur, hinc inde etiam tepor et signitia deprehenditur, quibus autem vitiis extirpandis iam in primis intiis, cohortationibus, monitionibus et si haec minus efficaciter adhibitae fuerint durioribus poenis inflictis, solerter incumbo.

Quoad populum fidelem universim dicendo, haec asserere ausim: per universam dioecesim eundem nullibi modis ad salutem necessariis destitui, et praecipue recenti tempore, multiplicatis scholis elementaribus penes ecclesias matrices et filiales, tum in pagis ab ecclesiis remotioribus, nec non assiduis praedicationibus, magis adhoc crebris catechizationibus, cognitionem articulorum fidei et morum praeceptorum apud populum fidelem cum maximo meo gaudio et solamine augeri, atque in veritatis christianae perfectionem et morum emendationem magnopere redundare. Progressus hic quolibet anno perspicuus est.

12. An et quae praemittantur, antequam quis ad primam tonsuram et minores ordines admittatur, et an sacris ordinibus initiandi ante cuiuscunque ordinis sacri susceptionem, piis meditationibus, vulgo spiritualibus exercitiis, vacent per aliquot dies in aliqua domo religiosa?

Qui ad statum clericalem assumentur antea circa requiritur dotes et qualitates examini et praeparationi debitaе subiiciuntur et quidem:

Tonsura ecclesiastica imperitur alumnis in seminario dioecesano consistentibus, postquam 8 classes gymnasiales bene saltem cum successu absolverint, et insuper primum annum s. theologiae optato cum successu transegerint. His in 2-o aut in 3-o postmodum anno cursus theologici morantibus, atque pro primo semestri examen e studiis optato cum successu superantibus, conferuntur ordines minores, numquam non praemissa praeparatione et exercitiis spiritualibus in seminario peractis. Ad maiores ordines nonnisi absoluti theologi, id est qui iam 4 -um annum cursus theologici bene saltem cum successu examine speciali e s. liturgia et exercitiis spiritualibus. Neo ordinati post quemlibet sibi [k. 7] collatum ordinem, salutare excipiunt monitiones, vocationem spiritualem concernentes.

Exercitia spiritualia cum ordinandis peragit pater spiritualis in seminario, qui ibidem hoc munere et officio perpetuo fungitur, hinc etiam alia occasione,

nempe initio et ad finem cuiusvis anni scholastici, nec non primis diebus hebdomadae maioris exercitia spiritualia dirigt.

13. An omnes praedicti vestes iugiter deferant clericales, et an quod fori privilegium serventur disposita a Sacrosancto Concilio Tridentino sess. XXIII cap. 6 de reform. et a constitutione S.D.N. Benedicti papae XIII in eadem concilio Romano emanatae? ¹²

Omnes clerici, qui sunt sacerdotes certo ministerio seu servitio ecclesiarum assignantur, aut aliis muneribus, prouti professorum, catechetarum penes scholas gymnasiales, elementares praeficiuntur; vestes autem clericales iugiter et exacte deferunt. Similiter et clerici in seminario dioecesano morantes veste clericali mox in in primo ingressu induuntur.

14. An habeantur conferentiae theologiae moralis, seu casuum conscientiae, et etiam sacrorum rituum, et quot vicibus habeantur, et qui illis intersint, et quinam profectus ex illis habeatur?

Conferentiae theologiae cum theologis in quarto anno omni die per hebdomadam instituuntur, ubi casus conscientiae, et iuris canonici, tum pastorales solvendi proponuntur, et alumni in peragendis ritibus sacris exercentur.

15. Quinam sint mores cleri saecularis, et an aliquod in eo adsit scandalum, quod remedio indegeat potentiori? Quoad mores cleri saecularis generatim dicendo, in quantum scientia humana non fallitur, id asserere possum, disciplinae ecclesiasticae rigorem, honestatem et gravitatem morum, prouti statu sacerdotali conveniat observari. Alij eximioribus ingenii facultatibus praediti scientiis literariis vacant, opuscula theologia dogmatica et moralia, conciones elucubrant, aut saltem ex alio idiomate gallico aut germanico idioma polonico donant, typisque imprimi curent. Recenti tempore lectio S.S. Patrum magis arridet, quod e crebra comparatione Bibliothecae S.S. Patrum ¹³ secundum editionem recentem Parisinam in variis parochiis, decanatibus, praecipue in gremio professorum s. theologiae Tarnoviae conspicuum est.

Ab aliquot annis devotio et cultus B.V. Mariae mirum in modum augetur In plurimis ecclesiis parochialibus, tum in conventualibus Ordinis S. Francisci et demum in seminario clericali devotio majalis B.V. Mariae persolvitur, ad quam in ecclesiis per sacerdotes [k. 8] cum zelo institutam populi fidelis magnus concursus fit.

Non possum vero cum gravissimo animi dolore retinere, occurrere quandoque inveteratae inebriationis et luxuriae vitia, qui autem clerici his vitiis contaminati reperiantur, vel ad claustrum religiosorum pro piis recollectionibus et poenitentia relegantur, aut his in cassum abeuntibus, damnantur ad rigidiorum poenam, nempe in domo correctionis presbyterorum provinciali Przeworscii, et exinde liberi non emittuntur, donec respuerint, et specimina contritionis verequae emendationis iudicia praebuerint, si vero sint beneficiati, etiam privatione beneficii puniuntur

Gravioris autem scandali, quod potentiori indigeat impedimento, exemplum,

¹² Synod prowincjalny rzymski odbył pap. Benedykt XIII w roku 1725 w czasie roku jubileuszowego w bazylice św. Jana na Lateranie. Wzięło w nim udział 33 kardynałów i 80 prałatów. Synod ten m.in. zajął się reformą dyscypliny kościelnej księży pracujących w duszpasterstwie, obowiązkiem rezydencji, noszeniem stroju duchownego, obowiązkiem konferencji pastoralnych itp. Zob. L. Pastor: *Geschichte der Päpste in Zeitalter des fürstlichen Absolutismus von der Wahl Klemens XI. bis zum Tode Klemens XII. (1700—1740)*, Freiburg i.B. 1930, s. 507 n.

¹³ Zapewne nie chodzi tu o Bibliothek der Kirchenwüter, wydaną w 80 tomach w Kempten w latach 1869—1888. Informacja ta dotyczy *Patrologiae cursus completus*, wydawanej w serii łacińskiej w latach 1844—1855.

Deo sit suprema laus, non occurrit. Eiusmodi gravioribus deviationibus praecavetur quam maxime visitatione canonica, quae peracta per singulis ecclesiis et parochiis decretum reformationis exaratur; cuius tenore, quae sunt emendanda et corrigenda inculcantur.

§ 4. Quoad clerum regularem

Hoc capite exponitur: 1. An regulares curam animarum exercentes, qui episcopali iurisdictioni, visitationi et correctioni subsunt in iis, quae ad curam pertinent, et administrationem sacramentorum, munus sibi commissum fideliter adimpleant iuxta ea, quae in praecedenti capite dicta sunt de parochis saecularibus?

Quoad regulares unicus est conventus cisterciensium Ciricii, iurisdictioni abbatis Bohemici Hohenfurtensis parens¹⁴, cuius ecclesia conventualis simul parochialis est, eaque recenter renovata et adornata est, altaria pariter deaurata et depicta sunt.

Parochi munere prior conventus fungitur. Praeterea adest Ciricii in vicino monte ecclesia sub patrocinio S. Joannis¹⁵, penes quam unus conventualium presbyter, qua cooperatur expositus residet, curae animarum incumbens, a priore destinatus.

In ecclesia hac Ciriciensi eadem modo, ac in parochiis saecularibus cura animarum exercetur, sacramentorum administratio et verbi divini praedicatio iugiter peragitur. Adest quoque in loco schola trivialis, in qua magistri munere clerici conventuales funguntur. Qui autem in dioecesi inveniuntur ceteri religiosi clerici, iam supra (§ 1) adducti: Bernardini, Reformati, Carmelitae, et Societatis Jesu, hi nullas parochias ordini suo incorporatas, aut sibi concreditas [k. 8'] habent, adest enim sufficiens numerus cleri saecularis, e quo parochi pro beneficiis ecclesiastici curatis depromuntur. Religiosi tamen horum ordinum tum in loco ubi conventus eorum situs est, tum in aliis ecclesiis ad auxilium a parochis vocati munus sacerdotale obeant, cultum divinum peragunt, sacramenta administrant, verbum divinum praedicant, catecheticae institutioni iuventutis, confessionibus excipiendis, et quandoque piis missionibus suscipiendis incumbant.

2. An aliquis regularis extra monasterium degat, an aliqui adsit in dioecesi a suis superioribus, servatis servandis, eiecti, vel aliquis fuerit regularis intra claustra monasterii degens, sed qui extra ea ita notorie dereliquit, ut populo scandalo fuerit, et quomodo in hisce casibus in sic delinquentes adnerventur?

Moree eorum regulae ordinis conformes sunt, et si quandoque unus vel alter eorum delinquat, a superiore respectivo ad rectam tramitem, vigore disciplinae ibidem vigentis iussu episcopi adducitur, quoniam tamen delicta notoria, et populo scandalum causantia reperiantur, Nullusque religiosus e sinu societatis religiosae eiectus invenitur.

3. An ordinarius sua iurisdictione delegata usus sit in explenda visitatione conventuum?

4. An observatur aliquod cum regularibus offendiculum in exercitio iurisdictionis delegatae in illis casibus, in quibus eodem ordinario tributa est a S.

¹⁴ Opactwo Cystersow w Szczyrzycu, zob. dok. nr 2 przyp. 8.

¹⁵ Góra św. Jana — parafia koto Szczyrzycy; na mocy dekretu gubernialnego z 3 III 1798 r. została ona zamieniona na placówkę filialną i inkorporowana do klasztoru Cystersow w Szczyrzycu. Zob. Schematismus — — dioeceseos Tarnoviensis — — 1863, s. 103.

Concilio Tridentino, vel a Summorum Pontificum constitutionibus, et signanter bulla Clementis papae X, quae incipit *Superna*? ¹⁶.

Subsignatus hos conventus ad normam vigentium desuper sanctionum ecclesiasticarum visitat, et in exercitio hunc in finem delegatae sibi iurisdictionis nullum offendiculum expertus est.

§ 5. Quoad moniales

In hoc capite exponitur: 1. An moniales episcopo subiectae suas servent constitutiones? 2. An clausura in earum monasteriis accurate custodiatur? 3. [k. 9] An aliqui abusus in iisdem monasteriis irrepserint, qui consilio aut auxilio Sacrae Congregationis indigeant?

In claustris monialium, supra enumeratis, disciplina religiosarum iugiter custoditur, clausuraeque vigor ad amicum ubique servatur, nullique abusus eiusmodi deprehenduntur, qui auxilio superiori et fortiori remedio indigeant.

4. An praeter ordinarium confessarium alius extraordinarius ab ipso bis aut ter in anno fuit oblatus? 5. An harum monialium confessarii regulares sive ordinarii sive extraordinarii fuerint, ab ipso episcopo approbati, antequam earum confessiones excipiunt?

Praeter unum aut duos confessarios ordinarios, adest quoque de regula in separatis aedibus habitans confessarius extraordinarius e Societate Jesu applicatus. Uterque ab ordinario loci approbatur. Quia vero moniales supra citatae (§ 1 nr 8) educationi puellarum incumbunt, et convictum puellarum hunc in finem sustentant, applicatur simul peculiaris catecheta, sed etiam hinc inde capellanus, qui duo presbyterii confessariorum munere apud moniales non funguntur.

6. An in monasteriis monialium, quae sunt praelatis regularibus subiecta, curaverit, ut clausura dictarum sanctimonialium fuerit exacte observata, et an contra inobedientes et contradictees per censuras ecclesiasticas et alia iuris remedia processerit?

Monasteria monialium, quae praelato regulari subiicerentur in hac dioecesi non inveniuntur, in memoratis autem duobus monasteriis episcopus omnem adhibet curam, quatenus clausura et regulae respectivae vigor accurate observentur, neque ad earum observantiam censuris ecclesiasticis, aut alio simili remedio hucusque opus fuerat, nam numquam propter inobedientiam alicuius monialis querela movebatur.

7. An dictorum monasteriorum redditus fideliter administratur, ut monialium dotes fuerint persolutae et quomodo erogatur? 8. An adhibitis superioribus regularibus singulis annis rationem administrationis ab his, qui administrant bona, pertinentia ad haec monialium monasteria, regularibus subiecta, et an fideliter eorum redditus administrantur, et alias fuerint adimpleta, quae praescribuntur in bulla Gregorii XV, quae incipit *Inscrutabili*? ¹⁷.

¹⁶ Pap. Klemens X bulla *Superna* z 21 VI 1670 r. zajął się sprawami kaznodziejstwa, szafarstwa sakramentu pokuty przez zakonników i wytyczył w tym zakresie pewne reguły, uzależniając m.in. wykonywanie tych funkcji przez zakonników od zgody ordynariusza miejscowego; dotyczyło to nade wszystko działalności poza kościołami klasztorными. Wykonywane tych funkcji w kościołach zakonnych zostało uzależnione od błogosławieństwa biskupiego. Zob. L. Pastor: *Geschichte der Päpste im Zeitalter der fürstlichen Absolutismus von der Wahl Innozenz X. bis zum Tode Innocenz XII. (1644—1700)*, Freiburg i.B. 1929, s. 634.

¹⁷ Pap. Grzegorz XV bulla *Inscrutabile* z 1622 r. wydał normy dotyczące wizytacji kościołów klasztornych, z którymi były związane prawa parafialne. W zakresie dyscypliny wewnętrznej zostały one poddane wizytacji przełożonych zakonnych, w zakresie natomiast duszpasterstwa pa-

Clarissae Vetero Sandeciae e fundo religionis et liberis oblationibus sustentantur, propria [k. 9'] duntaxat carentes dotatione; habent convictum puellarum, et hoc obtutu cum laude officia sua explent.

Conventum hunc S. Cunegundis olim dotaverat¹⁸, sed postmodum ultimis temporibus, saeculi lapsi iniuria temporum etiam haec dotatio in praediis consistens vendita est, et conventus in summum discrimen suppressionis adducebatur, nam intercedente cura episcopi per Franciscum II imperatorem et archiducem Austriacum Ferdinandum d'Este ad vitam resuscitatus extitit anno 1810. Vi rescripti Caes. Majestatis de 15 aprili 1863 claustrum monialium Vetero Sandecensium 17 iugera et 1554 org. quadr. ad instar dotationis in perpetuum et insuper 500 flor. pro una vice e fundo religionis obtinuit. Administratio bonorum ad claustrum monialium S. Benedicti in Staniątki¹⁹ invigilationi c.r. regiminis et episcopi loci subiiciantur; hinc quotannis a curatoribus, quorum unus laicus, alter ecclesiasticus (hic e numero canonicorum cathedralium desumitur) ratio eiusdem tum c.r. regimini, tum episcopo loci antepontur, ex quo perspicuum est administrationem hunc fideliter peragi.

§ 6. Quoad seminarium

In hoc capite exponitur: 1. Quot sint in seminario alumni? In seminario dioecetano Tarnoviensi circa 100 aluntur alumni, omnes vestem clericalem deferent, quorum alii studiis gymnasialibus, alii theologicis vacent. Clausura stricte observatur.

2. An in ecclesiastica disciplina recte instituuntur? 3. Quibusnam studiis vacent, et quo profectu? Gymnasiatae nonnisi e discipulis 7 et 8 classis gymnasialis in seminarium clericorum excipiuntur, et qui studiis litterarum laudabilem profectum retulerunt, morumque irreprehensibilibus testimonium exhibuerunt. Incumbunt vero studiis in scholis publicis c.r. gymnasii una cum aliis discipulis extraneis, et hunc ob finem extra clausuram progrediuntur ad scholam, quae tamen intra aedes seminarii sita est, quo pacto etiam [k. 10] conversatio cum extraneis seu secularibus discipulis, quantum possibile evitatur.

Theologi exclusive disciplinis theologicis vacant, quem in finem Institutum Theologicum Dioecesanum in seminario existit, ubi omnes disciplinae theologicae, eodem ambitu, ordine et profunda expositione ac in universitatibus Imperii Austriaci, demtis linguis orientalibus, traduntur a sex professoribus, hunc in finem strictum et exactum examen super eruditione et qualitatibus didacticis subeuntibus, et ab episcopo approbatis.

Professores pro singulis s. theologiae materiis hunc in modum assignantur:

a) unus pro studio biblioco Veteris Foederis et archeologia biblica et introductione in Vetus Foedus,

b) Unus pro studio biblioco Novi Testamenti et hermeneutica biblica, introductione in Novum Foedus,

c) Unus pro dogmatica generali (theologica fundamentalis) et speciali,

d) Unus pro historia ecclesiastica et simul pro iure canonico.

e) Unus pro theologia morali,

f) Unus pro theologia pastoralis et homiletica.

His accedit catechetica e scholis elementaribus, qui theologis in quarto anno

rafiąlnego — wizytacji biskupa diecezjalnego. Zob. W.M. Plöchl: *Geschichte des Kirchenrechts*, Bd 3, Wien 1959, s. 338.

¹⁸ *Klasztor PP. Klarysek w Starym Sączu*, zob. dok. nr 1 przyp. 12.

¹⁹ *Opactwo św. Wojciecha PP. Benedyktynek w Staniątkach*, zob. dok. nr 1 przyp. 14.

artem catechetica[m], nec non methodicam circa elementarem institutionem in rudimentis fidei et literarum studio tradit.

Sequentes autem disciplinae theologicae atque sequenti ordine cursu theologico ad 4 annos restricto traduntur:

In primo anno: theologia fundamentalis (dogmatica generalis), studium biblicum Veteris Foederis cum archeologia biblica Veteris Foederis, ergo introductio ad libros sacros Veteris Foederis, [k. 10'] interpretatio sacrae scripturae Veteris Foederis, potissimum secundum versionem Vulgatam²⁰, sed etiam in parte e textu originali hebraico.

In secundo anno dogmatica specialis et studium biblicum Novi Testamenti, ergo introductio in sacros libros Novi Foederis, hermeneutica biblica, et haec iterum non systematice ast practice occasionaliter in interpretatione sacrae scripturae exponitur? interpretatio sacrae scripturae Novi Foederis secundum textum versionis Vulgatae, sed etiam e textu originali graeco.

In tertio anno: theologia moralis et historia ecclesiastica.

In quarto anno: theologia pastoralis, homiletica, ius canonicum, ars catechetica et methodica.

In his disciplinis theologis omnibus, omnes et singuli theologi statum sacerdotalem anhelantes erudiuntur, omnes etiam ad presbyteratum tendunt. Quapropter iam ad subdiaconatum nemo admittitur, nisi cursu praefato transacto in memoratis scientiis saltem bonum progressum retulerit; quem in finem theologis et professoribus sacrae theologiae testimonia scholastica exhibentur, quorum auctoritas publica est, atque in universitatibus quoque valore suo fruuntur.

Praeterea omni die habdomadis alumni quarti anni theologiae in ritibus sacris et casibus practicis solvendis exercentur, hi insuper in seminario praedicationis periculum faciunt coram praepositis et omnibus alumnis congregatis.

4. An cathedrali et aliis locis ecclesiae diebus festis intersunt? Quolibet die festivo et Domini omnes alumni seminarii cultui divino in ecclesia cathedrali intersunt, atque ad altare celebranti inserviunt, quotidie sacrae missae sacrificio in capella seminarii domestica, praemissa a spirituali patre pia auditione intersunt. Mense maio devotionem ad honorem B.V. Mariae tempore vespertino peragunt.

Fine disciplinae in seminario exacte custodiendae rectoratus, ibidem constitutus, officio suo fungitur

Superiores in seminario dioecesano sunt: rector unus e canonicis cathedralibus, vicerector [k. 11], pater spiritualis et duo studiorum praefecti. Hi duo ultimi e iunioribus deprompti, immediate statutorum seminarii observationem, tum domi, tum extra domum invigilant, professores aliquando morbo et alia iusta causa impeditos supplent, et difficiliores partes scientiarum theologiarum cum auditoribus s. theologiae correpunt.

5. An cum consilio duorum canonicorum seminarium a se electorum necessaria pro recto regimine statuerit? Negotia circa regimen et administrationem seminarii pertractantur ab ordinario loci adscitis duobus canonicis gremialibus consultantibus.

6. An illud aliquando visitet et operam det, ut constitutiones adimpleantur? Ut autem omnia ad amicum adimpleantur sive institutionem literariam, sive educationem spiritualem attineant, immediate ordinarius loci vigili oculo excubias agit et varia opportuna occasione, praecipue examinum literariorum et quo-

²⁰ Vulgata — łacinskie tłumaczenie Pisma św. dokonane przez św. Hieronima, polecił je Sobór Trydencki jako tekst autentyczny Pisma św.

ties necessitas iubet, seminarium visitat. Qui pro tempore feriarum e seminario dimittuntur alumni, his transactis ad seminarium revertentes, testimonium super moribus a parochis respectivis adferre iubentur.

7. An statuta sit taxa ad Concilii Tridentini eademque exigatur, et an aliqui sint morosi in eius solutione? Taxa susceptionis nulla ab alumnis persolvitur, sed seminarium sustentatur e fundo religionis, et alumnaticum (§ 1 nr 9). Ratio administrationis c.r. gubernio provinciae anteponitur.

§ 7. Quoad ecclesias, confraternitates et alia loca pia

In hoc capite exponitur: 1. An in sacristiis omnium et singulorum ecclesiarum exposita sit tabella onerum missarum et anniversariorum ad tramites decretorum s.m. Urbani VIII ²¹ et an eis punctualiter satisfactum sit?

Quemadmodum infrascripto e visitatione canonica, quovis anno suscepta, et relationibus decanorum modo delegato ecclesias sui decanatus quolibet anno visitantium, innotuit, in omnibus et singulis ecclesiis, respective earum sacristiis invenitur appensa missarum fundatarum, anniversariorum et aliorum onerum sub vitro tabella omnes obligationes piis foundationibus inhaerentes exacte adimplentur, et numquam a patrono [k. 11'], vel alio quovis cuius interest querela propter earum neglectum movebatur.

2. An in confraternitatibus, scholis, aliisque locis piis punctualiter executioni mandentur pia opera a testatoribus iniuncta?

Scholae tam elementares, tam gymnasiales sub iurisdictione c.r. regiminis, sed etiam ecclesiastica quoad religionem versantur; hunc in finem quoad scholas elementares, primum in loco parochiae inspectionem gerit parochus respectivus, dein in quolibet decanatu inspector scholarum potissimum decanus loci foraneus constituitur, quibus iterum omnibus praestitum supremum scholarum inspector dioecesanus unus de canonicis, et de regula, qui scholastici dignitate insignitur. Hic negotia scholastica in senatu episcopali communi consilio et iudicio anteponit, et apud c.r. regimen de necessariis intervenit.

3. An quolibet anno sibi facerit reddi rationes ab horum locorum administrationibus? Confraternitates religiosas recentiori tempore reviscentes foundationibus et peculio proprio hucusque carent, et si quibusdam rebus ad devotionem necessariis, uti imaginibus, statu, libris, luminaribus etc. indigeant, id ope liberarum oblationum et piarum collectionum exequentur. Deo autem favente et benedicente sperandum est, fore ut confraternitates hae ad recentem vitam vocatae proprium peculium acquirant, cuius administratio ad normam praescriptorum ecclesiasticorum instituetur. Memorare hic quoque meretur societas sobrietatis, et temperantiae iam ab anno 1845 introducta ²², cuius incrementum cum summo mei gaudio quotidie cernitur, in quibusdam oppidis et parochiis rure sitis societas sobrietatis adeo firmas radices posuit, ut nec unicus ibidem inveniat, qui cremato (aquavitae), quam maximum periculum ebrietatis his in locis causanti, utatur. Ibidem iudices seu praepositi communitatum nonnisi ii a communitate eliguntur, qui niter membra societatis sobrietatis et temperantiae adsciti sunt. Praeterea societas presbyterorum pro felici morte consequenda

²¹ Zagadnieniem stypendiów mszalnych, anniversarzy itp. zajął się pap. Urban XIII w ostro sformułowanym dekrete z 1625 r.

²² Towarzystwo Wstrzemięźliwości zaprowadził w diecezji tarnowskiej w 1844 r biskup J.G. Wojtarowicz i zapewnił mu niebywały rozwój w latach swego pontyfikatu. Zob. J. Czechowska: Towarzystwo Wstrzemięźliwości w diecezji tarnowskiej za rządów biskupa J. Wojtarowicza (1844—1850) Lublin 1975 (Maszynopis w Archiwum Wyd. Teol. KUL).

sub patriocinio S. Joseph me movente ad vitam vocata. Domus pauperum penes plurimas ecclesias parochiales cum antiquis foundationibus existunt [k. 12], quarum administratio parochis locorum cum communitate sub inspectione c.r. regiminis et ordinarii peragitur; ratio calculi omni anno c.r. regimini exhibetur.

Tarnoviae extitit amplioris ambitus domus infirmorum et pauperum sub directione commissionis pauperum, in qua munere et officio praesidentis infrassignatus fungitur, hinc etiam peculiari cura et sollicitudine domum hanc amplectitur; dein orphanotrophium puellarum sub auspiciis Serenissimae Principissae Elisabethae de Sanguszko²³, ubi circa 40 proles prorsus parentibus orbatae aut expositae sustentantur. Domus hanc data accosione opportuna, praesertim examinis bis per annum suscepti, visitare solet.

4. An montem pietatis, sive charitatis visitaverit, an idem habeat redditus, qui superabundent sustentationi ministrorum, aliisque necessariis expensis, et in quas causas redditus illi erogentur, et si quid exigatur ab illis, qui pecuniam, frumentum si agatur de monte frumentario, ab eo recipiunt?

Mons pietatis Tarnoviae, ut supra § 1 nr 11 dictum est, in incunabulis adhuc versatur. In pagis existunt frumentaria, e quibus tempore inopiae mensibus vernalibus pauperes sub conditione compensationis sublevantur. Haec autem frumentaria ab aliquot annis introducta exclusive sub iurisdictione magistratum civilium versantur.

5. An infirmorum hospitalia visitaverit, reddituum rationes ab administratoribus exigerit et an infirmis necessaria, quoad salutem animae et corporis, in eis subministrantur?

Domus has visitando officii mei duco inspiciendi, ut corporibus, sed etiam spiritualibus indigentibus pauperum et miserorum debite providentur. In nosocomio Tarnoviae clerus parochialis Tarnoviensis curam spiritualium exercet; in orphanotrophio unus vicariorum cathedralis ecclesiae cathecheta officia adimplet.

§ 8. Quoad populum

Hoc capite exponitur: 1. Quanam sint populi mores et an in pietate proficiat? [k. 12'] Mores populi in dioecesi Tarnoviensi generatim dicendo sunt boni, is nimirum in pietate et amore Dei perseverat, veneratione erga antistites ecclesiasticos et generatim erga clerum magnopere animatur, cultum divinum solerter frequentat, ad s. sacramentum poenitentiae et Sanctissimam Eucharistiam crebro accedit, praesertim tempore ieiuniorum et indulgentiarum penes singulas ecclesias vigentium, et et impertiri solitarum. Desuper praestant relationes quovis anno respectivi curati ecclesiarum.

Invenitur etiam in quibusdam locis maior ruditas, aut ad ebrietatem proclivitas, hinc inde incendiarii ad litora Vistulae, furesque occurrunt, quae autem turpia vitia assiduo labore cleri parochialis quotidie extirpentur. Praecipue vero ebrietas ope sodalitatis temperantiae mirum in modum eliminatur. Ad societatis huius fomitem custodiendum, et ne clerum in hoc pio labore unquam disistat, quolibet anno specialis relatio super progressu huius societatis ab ordinariatu exposcitur.

2. An aliquis irreperit abusus, aut prava quaedam in eodem inoluerit consuetudo, quae indigent consilio et Sedis Apostolicae adiutorio? Gravioribus latiusque serpentes abusus, aut pravae consuetudines ob perpetuam et assduam vigilantiam ordinariatus et cleri ruralis enasci non poterant, quodsi autem supra

²³ *Elżbieta księżna Sanguszkowa, żona Władysława Hieronima Sanguszki (1803—1870).*

memorata vitia non obstante continuo labore et medio populi non ubique extirpari contigerit, causa vel maxime in diffusa ubique per urbes, oppida et pagos gente hebraica reponenda est. Iudaei quippe in urbibus mercaturae dediti, rure autem cauponarum et diversoriorum conductores, turpis lucri gratia, populum ad frangendum votum sobrietatis et temperantiae, ad sobrietatem huicque comitantem perversitatem efficaciter seducunt, insuper fraudi deservientes, res furto ablatas vili pretio coemunt, et furibus abominabile vitium hocce impune exercendi incitamentum praebent.

§ 9. Postulata

His propositis infrascriptis quaedam adhuc adducendi necessarium ducit, auxiliumque Sanctissimi Patris implorat [k. 13].

Postulat — A. Circa examinatores prosynodales. In examine promovendorum ad beneficia ecclesiastica curata sacerdotum, hucusque observari ordinem ab antecessoribus meis custoditum, et ex parte vigore legum civilium introductum. Olim etiam dispensationem ab eiusmodi examine gubernium provinciae imperitebat. quod autem recenti tempore iam ablatum est.

Recuperatis iam recenter libertatibus ecclesiasticis, vehementer a Sanctissima Sede Apostolica efflagito authorizationi.

a) Ad mentem S. Synodi Tridentini Sess. XXIV cap. 18 de reform. examinatores modumque candidatorum examinandorum introducendi.

b) Sed simul partem diuturnae consuetudinis hucusque observari solitae retinendi, ut examen quod scientiam bis per annum statuto tempore institui queat, atque a candidato bono cum successu superatum 6 annorum spatio validum sit.

c) Facultates quosdam sacerdotes quoad eruditionem, pietatem et in exercenda cura animarum dexteritatem, probatos ab eiusmodi examine subeundo liberandi.

Has facultates ad normam, prouti Excellentissimus ac Reverendissimus Metropolitae rit. lat. Leopoliensis litteris apostolicis de 16 aprilis 1861 easdem pro 10 annis obtinuerat ²⁴, et infrascriptus in humilitate exorat.

B. In dioecesi Tarnoviensi adsunt in circulo Sandecensi 26 parochiae rit. graeci cum numero animarum 27 214, curae pastoralis episcopi Premysliensis rit. graec. subiectae. Haud raro contingit, ut ex causa viciniae baptismus, obversante vera aut quasi necessitate prolibus parentum graeci ritus a latinis parochis, et vicissim prolibus parentum ritus latini a parochis graeci ritus conferatur; quandoque ipsi parentes aut patrini propter commoditatem, viciniorem etsi non proprium ritus adeant parochum, quem autem infantem parochi graeci ritus sacro fonte abluunt [k. 13'] eundem iam suo ritui vindicant, exinde postmodum discordiae, rixae inter parochos et molestiae circa sacras functiones, ubi intercessio parochi proprii exposcitur v.g. in assentia matrimoniorum, sepultura etc. exoriuntur ²⁵.

Ecquidem nuperrime cognovi metropolitae Leopoliensis latini et graeci ritus hanc ob causam apud Sanctam Sedem Apostolicam necessaria mandata efflagi-

²⁴ *Franciszek Ksawery Wierchlejski biskup przemyski (1846—1860), następnie arcybiskup metropolita lwowski ob.tac. (1860—1884). Grzegorz Jachimowicz biskup przemyski ob.gr.kat. (1848—1860), następnie arcybiskup metropolita lwowski ob.gr.kat. (1860—1863).*

²⁵ *Jest to jedna z bardzo nielicznych informacji na temat „kradzieży dusz” na Lemkowszczyźnie w rejonie Nowego Sącza.*

tasse ²⁶. Quin autem in hoc negotio praeiudicare velim, id tamen iustum videri existimo. baptismi administrationem in casu necessitatis, aut ex sola patrinarum commoditate a parochis alius ritus peractam non decidere debere de ritu, cui neobaptizatus adhaereat oportet; nam et ipsi parentes e.g. ritus latini, si in viciniore ecclesia ritus graeci et ritu graeco prolem suam baptizari faciant, id tamen ex consilio non faciunt, et proles haec graeco ritu adhaereant, tanto minus axioma praefatum admitti potest, si per dolum et fallaciam et ut numerus parochianorum augeatur, baptismus eiusmodi insciis et contradicentibus parochis, alio ritu peractus fuerit.

Recenti tempore ad clerum ritus latini in parochias cum Rutheni graeci ritus contiguis consistentem instructiones de modo se gerendi in his casibus emissae sunt. et ab hoc tempore quidem nullae querelae amplius moventur, verum ut in posterum in ipso fonte ansa ad easdem denuo concitandas auferatur, pro hoc negotio normam a Sancta Apostolica Sede exoro.

C. Novissimo tempore arduas difficultates mihi causarunt famuli christiani contra fas apud Iudaeos servitio se mancipantes. Usque ad annum 1861 etiam legibus civilibus in Austriae regnis vetitum erat christianis servitium apud Iudaeos suscipiendi: quum vero lex haec anno memorato vi sua in posterum destitueretur, tanto alacrius christiani famulitium apud Iudaeos suscipere non formidant, quippe quum parochi nullum adiutorium, quia nullam executionem legum ecclesiasticarum a magistratibus civilibus praestare possunt. Recentissimo insuper tempore Habraei, duntaxat quoad iura civilia emancipati, bona terrestria acquirentes et possidentes, atque agriculturae in maioribus praediis dediti, famulis christianis indigentes (famuli enim pro hoc servitio [k. 14] ex Iudaeorum progenie vix depromi possunt), gens enim haec mercaturae et similibus occupationibus detenta, laborem duriores sustinere difficulter potest, apud me supplices comparent, quatenus a legibus ecclesiasticis (De Iudaeis et Saracenis. titul. VI 1, 5 — Decretales Gregorii IX) dispensando, eis licentia concedatur, famulos pro agris colendis e christianorum coetu desumendi. Et sane consulius esse videtur, ut christiani famuli cum licentia apud Iudaeos famulitio mancipari possint, in quo casu iisdem speciali curae pastorali parochi respectivi subiicerentur, et conditio apponeretur, ne cum Iudaeis in una domo cohabitarent, quam ut proprio Marte et monitiones suorum pastorum vilipendendo, mercedinis maioris cupidine ducti apud Iudaeos servitium capiant, quod etiam solius disciplinae ecclesiasticae vigore evitari prorsus haud potest. Experientia enim comprobatum est, crebro vetitum ecclesiasticum et pastorum christianorum severiores observationes posthaberi. Quapropter consilium et mandatum Sanctissimae Sedis Apostolicae efflagito, num sub certis conditionibus, ne nimirum famulorum christianorum apud Iudaeos servientium fides et religio ullatenus detrimentum patiatur, licentiam dare queam fidelibus christianis, tali servitio, sive agriculturae exercendae, nec non ad famulatum domesticum apud Iudaeos se mancipandi.

D. Circa quaedam parochiales ecclesias tanta copia missarum fundatarum occurrit, ut vis iisdem persolvendis rectores ecclesiarum pares sint. In quibusdam ecclesiis documenta fundationum antiquiorum, nec non proventus earundem, temporum iniuria interierunt, praesertim quum ad finem saeculi lapsi permulta bona ecclesiastica, quibus missae fundatae inhaerebant, venderentur,

²⁶ Concordia — umowa zawarta w Rzymie między episkopatem galicyjskim obłac. i gr.kat., potwierdzona przez pap. Piusa IX (6 X 1863), normowała wzajemne stosunki w duszpasterstwie między obydwoma obrządkami na terenie Galicji.

e quorum pretio fundus religionis pro provincia erectus est. Missae quidem superstites inter sacerdotes in cura animarum applicatos, qui e fundo religionis salarium percipiunt, persolvendae distribuntur, quin vero, habita ratione ad magnum earum numerum et exiguum solutionem quarumdam ecclesiarum, quibus e fundo religionis succurritur, et [k. 14'] quorum rectoribus in suscipiendis annualibus stipendiis ad sustentationem necessariis obsacula faciunt, omnium harum missarum quondam fundatarum persolutio procurari valeat. Quapropter inter has et similes circumstantias facultatem a Sanctissima Sede exoro numerum harum missarum ad pauciores reducendi.

Haec ergo sunt, quae de Dioecesis Tarnoviensis, eius ecclesiarum, institutorum piorum etc. statu et indigentis proponere necessarium duxi; haecque ita exposita clementi ac benigno iudicio Sanctissimi Patris subiicio, protinusque convenientia mandata atque consilia efflagito, quibus, veluti ex matrice emanatis, innixus, tanto alacrius gregi sollicitudini meae concredito totidem spiracula vitae instillare salutisque ac pietatis incrementa praebere valeam.

Antequam autem hisce litteris finem imponam, sine Beatissime Pater, ut ex intimo corde mea piissima devotissimaque venerationis et obsequii sensa erga Cathedram S. Petri, et qui eandem Summus Pastor, Pater orbis catholici, Vicarius Christi visibilis, Successor S. Petri gloriose tenens, exprimere valeam. Sane nil cordi et animo meo actius infixum nilque antiquis est, quam ut omnium ecclesiarum Antistites eadem fide eademque virtute animatos eidem S. Petrae firmissime unitas cernerem, in quo etiam, vivificanti gratia Spiritus Sancti, vel maximum robur et invicta virtus residet, et cuius ope omnes iniqui quorumvis hostium ausus et confractus refelluntur. Hinc quod S. Ignatius Martyr (Ephes. c. 4) de presbyteris ait: „Nam memorabile vestrum presbyterium dignum Deo, ita cooptatum est episcopo, ut chordae cytharae”, id de gremio episcoporum totius orbis catholici [k. 15] intelligere vehementerque exoptare cogor, ut nimirum episcoporum coetus ita cathedrae S. Petri sit adaptatus ut chordae cytharae.

Haec autem mea flagrantia desideria ac vota ad scabellum throni Sanctissimi Patris collocans, ferventes simul preces ad Dominum nostrum Jesum Christum dirigo, quatenus eandem cathedram S. Petri eiusque Supremum Antistitem, hisce temporibus tantis tribulationibus et aerumnis oppressum, salvum et incolumem servare, eique etiam pristinum splendorem dominationis terrestri, ad exercenda iura primatialia tantopere necessariae, atque nuperrime iniquissimis hostium aggressionibus violatae, restituere digneretur. Tandem ad pedes Tuos, Sanctissime Pater, prostratus, pro me, pro universo clero saeculari et regulari, populoque filii totius dioecesis Tarnoviensis benedictionem apostolicam efflagito. Beatitudinis Vestrae devotissimus et obedientissimus filius Josephus Aloysius Pukalski episcopus Tarnoviensis ²⁷. Tarnoviae 1 Julii 1863.

Nr 13

Kongregacja Soboru do biskupa Pukalskiego.

Rzym, 15 I 1864

W odpowiedzi na złożoną relację o stanie diecezji tarnowskiej Kongregacja Soboru wyraża uznanie biskupowi Pukalskiemu dla jego pracy duszpasterskiej, poleca

²⁷ Józef Alojzy Pukalski proboszcz w Wilamowicach, a następnie w Żywcu, kanonik kapituły tarnowskiej (1851—1852), biskup tarnowski (1852—1885).

mu wszcząć starania o powiększenie liczby kanoników katedralnych, zwłaszcza o erygowane prebendy teologa i kaznodziejskiej w kapitule, oraz by kapituła otrzymała odpowiednie statuty i konstytucje. Nadto poleca biskupowi zorganizowanie specjalnej opieki nad kościołami drewnianymi w diecezji, liczniejszych montes pietatis, zaś przy wizytacji diecezji korzystać z pomocy wikariusza generalnego i kapituły katedralnej. Kongregacja poleca biskupowi odbycie synodu diecezjalnego, zatroszczyć się, by proboszczowie aplikowali mszę św. za parafian również w święta zmieszane, wznowić kongregacje dekanalne kleru. Zapytuje też, czy w diecezji istnieje komisja deputatów kapituły katedralnej, której zadanie polega na kontroli spraw ekonomicznych seminarium duchownego.

Or. nie znany.

Konc. Archiwum S. Congreg. Concilii, Rzym. *Relationes dioecesium: Tarnoviensis* 1863, k. 1—9, papier.

Perillustri episcopo Tarnoviensi¹ — — Literas ab Amplitudine Tua die 1 Julii elapsi anni de Tarnoviensis ecclesiae statu datas, accepit haec S. Congregatio Tridentini Iuris Interpretum² ac vindex una cum documentis ibidem insertis, eademque³ exceptas habuit pro quadriennii mensis (sic), hoc non excepto, quod modo volvitur et exitum habebit die 20 Decembris 1865. Porro Eminentissimi Patres summopere in Domino laetati sunt de pastoralis Tui regiminis ratione [k. 1'], qua uteris, ut res istae sacra recto ordine procedat, et oves Tuae fidei concreditaе salutaribus nostrae religionis pabulis nutritae, in pulchritudine pacis et in tabernaculis fiduciaе ad aeternae vitae beatitatem comparandam omni ope contendant. Quapropter animum Tibi faciunt, ut qua alacritate hactenus onus humeris angelicis formidandum pertulisti continuo perferre satagas (quod ultra iam [k. 2] facis), donec immarcescibilem gloriae coronam strenuis christiani gregis ductoribus a Christo paratam consequaris.

Haec habe generatim, namque ad peculiaria descendens tuumque hactenus ordinem, ea, quae singulatim ad aliquas res rescribi iusserunt Eminentissimi Patres Amplitudini Tuae significanda suscipis.

Parvus est nimis canonicorum de gremio [k. 2'] numerus, qui choralis officio in cathedrali persolvendo sunt addicti; atque vide, an impetrari queat, ut ex pia religiosissimi vestri imperatoris⁴ liberalitate adaugetur. Elaborandum insuper est, ut duae praebendae officii theologalis et poenitentiarum iuxta legem Concilii Tridentini (Sess. V cap. 1 de reform. et sess. XXIV cap. 8 de reform.) stabiliter ac perpetuo destinentur; interim vero [k. 3] eorum defectu ea ratione, quae nunc istae in usu est, consulere pergas. Denique illud omnino non omittendum, ut canonici iuxta decretum Concilii Romani (Tit. 2 cap. 4 ac 5) anni 1725 (quae capita ad omnia catholici orbis capitula Benedictus XIII extendit)⁵ sua sibi peculiaris statuta scripto conficiant, Tibique examinanda repraesentent. [k. 3'] Qua de re congruum iisdem tempus praefinias, quo opus hoc iuxta sacros canones praesentem Ecclesiae disciplinam et laudabiles loci consuetudines accurate ac sedulo absolvant.

Quod materiali aedium sacrorum statu providere studeas, maxime gratum est intelligere, Praesertim vero de iis, quos de ligno fabrefactos esse nuncias, summopere

¹ Józef Alojzy Pukalski biskup tarnowski, zob. dok. nr 12 przyp. 27.

² Kongregacja Soboru, zob. dok. nr 4 przyp. 1.

³ W tekście konceptu na marginesie dodano: Nb. Documenti annessi non sono richiamati affatto sulla relazione ed in massima parte sono in lingua tedesca, quelli territi in latino non son tali da essigere veruna speciale avvertanza sullo riposto.

⁴ Franciszek Józef I cesarz Austrii (1848—1916).

⁵ Zob. dok. nr 11 przyp. 12.

[k. 4] praecavendum est, ut continua custodia servantur, ne quid forte inopinum malum iisdem accidat.

Quod scribis nullum claustrum regularem privilegio exemptionis frui, ita accipiunt Eminentissimi Patres, ut apostolicae ea de re constitutiones sartae tectaeque sint.

Speciale laudis ellogium Aplitudinis Tuae obvenit ob curas felici exitu adhibitae, ut mons pietatis pro urbe Tarnoviensi [k. 4'] eiusque vicinia erigeretur. Utinam huiusmodi saluberrima instituta erigere contigat in aliis oppidis, in iisque praesertim, ubi Iudaei frequentiores sunt, et pauperculam gentem, ceu saepissime fit, foeneratiliis laqueis misere praefocant.

Quod diocesim sacra visitatione perlustrandae Tibi curae fit, mirifice gaudet Sacra Congregatio, quod si ob nimiam latitudinem [k. 5] non licet adamussum Tridentinam legem adimplere, utere opera Tui vicarii generalis, aliorumque de clero hominum a Te dirigendorum. Neque vero consilium dimittas dioecesanæ synodi solemniter congregandæ iuxta praescriptum Concilii Tridentini⁶, et monita Sanctissimi Domini Nostri⁷ identidem in suis publicis actibus episcopis praebita. Interim vero supplendum [k. 5'] curas iis rationibus, quas tradit Benedictus XIV de synodo dioecesana (Lib. I cap. 2 nr 5)⁸, ac praesertim spiritualibus exercitiis, ad quae omnes de clero viros, nominatim parochos et confessarios, quotannis per orbem convocare tantopere proderit.

Circa taxam cancellariae non pauci ex toto catholico orbe antistites Innocentianam taxam⁹ servare se non posse perpendentes [k. 6], ad maiorem animi sui tranquillitatem huic Sacrae Congregationi eandem expendendam et comprobendam in omnes dies deferunt, quod exemplum Aplitudini Tuae sequi integrum erit.

Non est ambigendum, quin animarum curatores missam pro populo applicent iis etiam diebus, quos apostolica indulgentia e festorum albo delevit, ita enim statutum est iuxta encyclicas litteras Sanctissimi Domini Nostri [k. 6'] diei 3 maji 1858, incipientes Amantissimi¹⁰.

Optandum vehementer esset, ut istic usus sacerdotalium de re morali ac liturgica conventus in tuo clero invehatur iuxta normam, ubique hodie receptam, quam tradit Concilium Romanum anni 1725, de qua vide Benedicti XIV institutiones Vet. 32 nec non 102 ac 103¹¹. Qua super re gratum [k. 7] facies Eminentissimis Patribus, si in proxima relatione renuncies, quem exitum Tua studia sortita fuerint. Itidem referre non gravabis, quot diebus spiritualia exercitia peragere soleant ii, qui ad maiores ordines intian di sunt.

Cuperunt Eminentissimi Patres, ut distinctius referas an in seminario dioecesano alumni [k. 7'] a primis annis, quibus prima grammaticae rudimenta addiscunt, recipientur, Tusque sub oculis ad vitam ecclesiasticae ducendam informentur iuxta men-

⁶ Sobór Trydencki na XXIV posiedzeniu (cap. 2 de reform.) zobowiązał biskupów do corocznej odprawiania synodów diecezjalnych; im też w dużej mierze należy przypisać wprowadzenie reformy trydenckiej w życie. Pap. Benedykt XIV (1740—1758) w głośnym dziele *De synodo dioecesane* podał klasyczne normy, dotyczące odprawiania synodów diecezjalnych, ale też stwierdzał, że praktyka kościelna nie nadążała w tym kierunku za wymogami przepisów kościelnych. Zob. W.M. Plöchl, dz.c., Bd 3, s. 268.

⁷ Pap. Pius IX rządził Kościołem w latach 1846—1878.

⁸ Zob. przyp. 5.

⁹ *Taxa Innocentiana*, zob. dok. nr 9 przyp. 8.

¹⁰ Pap. Pius IX w dokumencie *Amantissimi* z 5 V 1858 r. zajął się zagadnieniem aplikacji przez rektorów kościołów parafialnych mszy św. za parafian w dni świąteczne i niedzielne.

¹¹ Wprowadzone przez św. Karola Boromeusza kongregacje dekanalne znalazły wydajne poparcie ze strony synodu rzymskiego z r. 1725 oraz pap. Benedykta XIV. W Austrii zostały one wznowione w okresie szczytowej fazy józefinizmu i wznowione dopiero w połowie XIX w. Zob. W.M. Plöchl, dz.c., Bd 3, s. 294.

tem Patrum Tridentini Concilii. Itemque nosse cupiunt, num ibidem adsit deputatorum¹² consilium duobus a capitulo totidemque de clero conflatum, qui rei oeconomicae regendae moderandaeque invigilent.

Ad populi mores fidemque quod attinet gaudent Eminentissimi Patres, quod, Te adnitente et vigilante, errores discutiuntur, [k. 8] et vitia expurgentur. Calamitosa certe fluant tempora, sed, accedente impensiori pastoris vigilantia ac studio, illud profecto concedat Pastorum princeps Christus Jesus, ut luporum insidiae irritae cedant, ovesque salutis portum, Te duce, ingrediantur. Ad hanc rem praeter ea, quae Tua Tibi pia solertia suggerit, [k. 8'] ea monita exequenda cures, quae Sanctissimus Dominus Noster episcopis praebuit in editis identidem suae vocis oraculis, ac praesertim in allocutionibus habitis occasione, qua B.M. Virginem sine labe conceptam solemniter declaravit, vel cum sanctos Martyres Japonenses in coelitum album faustissimo inseruit¹³

[k. 9] Ad postulata ultimo loco venio, quorum primum ac quartum sub lit. A. et D. seorsim de more pertractabit expedietque haec Sacra Congregatio, secundum sub litera B. ad Sacram Congregationem de Propaganda Fide specialiter deputatam super negotiis ritus orientalis remissit¹⁴, tertium sub litera C. ad Sacram Congregationem pro Universitate Studii Romani¹⁵ amandavit. Itaque ab iisdem congruam responsionem habebis,

Haec habui nomine [k. 9'] Sacrae Congregationis; ego vero singulatim impensus aestimationis meae sensus ex anima testatos velim. Amplitudini Tuae, cui fausta quaeque ac salutaria a Domino precor.

¹² W koncepcie następujący ustęp został skreślony: ratio istae usitata reddendi rationem penes viros a gubernio deputatos, impedimento fit, quominus ad normam eiusdem synodi institutum.

¹³ Zagadnienie obowiązków duszpasterskich biskupów poruszył pap. Pius IX w 1854 r. z okazji deklaracji dogmatu o Niepokalanym Poczęciu NMP i w 1862 r. przy kanonizacji Męczenników Japońskich.

¹⁴ Kongregację Rozkrzewiania Wiary powołał do życia pap. Grzegorz. XV konstytucją apostolską *Inscrutabili* z dnia 22 VI 1622 r. Pap. Paweł VI nadał jej nazwę dzisiejszą: Kongregacja Ewangelizacji Narodów (1967).

¹⁵ Pap. Sykstus V konstytucją apostolską *Immensa* z 22 I 1588 r. utworzył m.in. Kongregację Uniwersytecką i Studiów Rzymskich; dzisiaj nosi ona nazwę Kongregacja do Spraw Wychowania Chrześcijańskiego (1967).